

ӘОЖ 373.5:91(574)

МРНТИ 39.15.02

<https://doi.org/10.51889/1728-8975.2023.75.1.007>

А.Н. Халикова, К.Д. Каймулдинова

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ КИЕЛІ ЖЕРЛЕР ГЕОГРАФИЯСЫ» ЭЛЕКТИВТІ КУРСЫН ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада автордың Қазақстанның киелі жерлер географиясын оқыту тәжірибесі қарастырылған. «Қазақстанның киелі жерлер географиясы» пәні 2020-2021 оқу жылынан бастап әдістемелік нұсқау хатта көрсетілгендей 10 сынып оқушыларына аптасына 1 сағат факультатив сабақ ретінде жүргізіліп келеді. Қазақстанның киелі жерлер географиясын оқыту арқылы елімізде бір-бірімен байланысып жатқан киелі жерлерді тарихи, рухани мұра ретінде болашақ ұрпаққа жеткізу болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының жалпы білім беру жүйесінің алдында рухани бай, бәсекеге қабілетті, адамгершілік тазалықты бойына жинаған, жан-жақты үйлесімді дамыған тұлғаны тәрбиелеу міндеті тұр. Кез келген халықтың дамуының негізі – әрқашанда өткеннің даңқты істерін, мәдениеті мен киелі жерлерін есте сақтап, оны мақтан тұтып, ұрпақтан ұрпаққа жеткізуден бастау алып жатады.

Көп жағдайда география пәні бойынша бағдарламалық материалдарда көне қалалар мен киелі орындарға аз көңіл бөлінеді. Аталған элективті курс мектеп бағдарламасы мазмұнын толықтыруға мүмкіндік береді.

Әдістемелік құралды оқу нәтижесінде әрбір оқушы:

- Қазақстанның киелі жерлер географиясы нені зерттейтінін, даму кезеңдерін, киелі географияның негізгі ұғымдарын білу;

- әртүрлі типтердің ерекшеліктерін ашатын сұрақтарды түсіну; (ескерткіштер, діни және ғибадат орындары, киелі орындар және рухани киелі орындар, олардың Алматы облысының тарихы мен мәдениетіндегі рөлі)

- негізгі терминдер мен ұғымдарды қолдана білу, қолдана білу;

- оқудың, тапсырмаларды шешудің, жүргізудің белсенді тәсілдерін игеру;

Оларға қол жеткізуде жаңа оқу технологияларын пайдалану маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: киелі жерлер, тарихи орындар, сакрализация, ұлттық бірегейлік, рухани жаңғыру.

Халикова А.Н., Каймулдинова К.Д.

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ОПЫТ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА «САКРАЛЬНАЯ ГЕОГРАФИЯ КАЗАХСТАНА»

Аннотация

В данной статье рассматривается авторский опыт преподавания географии сакральных мест Казахстана. Предмет «География святых мест Казахстана» преподавался в качестве факультативного урока для учащихся 10-х классов в 2020-2021 учебном году, как указано в письме-инструкции. В данной статье по средством преподавания географии сакральных мест Казахстана даются знания подрастающему поколению о святых местах нашей страны. В настоящее время перед системой общего образования Республики Казахстан стоят задачи

воспитания всесторонне гармонично развитой личности, способной к сохранению духовного богатства, нравственной чистоты, конкурентоспособной, обладающего национальным самосознанием, умеющего ценить образование, способного создать достойную жизнь в 21 веке. Основа развития любого народа – всегда помнить культуру и святыни прошлого, гордиться ими и передавать из поколения в поколение.

В большинстве случаев в учебных материалах по предмету география уделяется мало внимания изучению сакральных мест. Данный элективный курс позволяет дополнить содержание школьной программы.

В результате прочтения методического пособия каждый ученик:

- узнает, что изучает география сакральных мест Казахстана, этапы развития, основные понятия сакральной географии;

- достигнет понимания вопросов, раскрывающих особенности разных типов; (памятники, религиозные и культовые места, святилища и духовные святыне места, их роль в истории и культуре Алматинской области)

- научится использовать и применять основные термины и понятия;

- овладеет активными способами обучения, изучит методы выполнения различных заданий;

Важную роль в их достижении играет использование новых образовательных технологий обучения.

Ключевые слова: святыне места, исторические места, освящение, национальная идентичность, духовное возрождение.

A.N. Khalikova, K.D. Kaymuldinova

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

EXPERIENCE OF TEACHING THE ELECTIVE COURSE "SACRED GEOGRAPHY OF KAZAKHSTAN"

Abstract

This article deals with the author's experience in teaching the geography of sacred places of Kazakhstan. Since the 2020-2021 academic year, the subject "Geography of the Holy Places of Kazakhstan" has been taught as an optional lesson for 10th grade students for 1 hour per week, as indicated in the methodological instruction letter.

By teaching the geography of the holy places of Kazakhstan, the sacred places connected with each other in the country are to be passed on to future generations as a historical and spiritual heritage. Currently, the general education system of the Republic of Kazakhstan faces the task of educating a spiritually rich, competitive, morally pure, comprehensively developed person. The basis of the development of any nation is to always remember the glorious deeds, culture and holy places of the past, to be proud of it and to pass it on from generation to generation.

In most cases, curriculum materials for the subject of geography pay little attention to ancient cities and holy places. This elective course allows to supplement the content of the school program.

As a result of reading the methodological tool, each student:

- to know what the geography of sacred places of Kazakhstan studies, stages of development, basic concepts of sacred geography;

- understanding questions that reveal the characteristics of different types; (monuments, religious and worship places, sanctuaries and spiritual holy places, their role in the history and culture of Almaty region)

- to be able to use basic terms and concepts;

- mastering active ways of studying, solving tasks, conducting;

The use of new educational technologies plays an important role in achieving them.

Key words: holy places, historical places, consecration, national identity, spiritual revival.

Кіріспе. Біздің еліміздегі киелі жерлер географиясын зерттеу бастамасы 2017 жылғы 12 сәуірдегі "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" бағдарламалық мақаласынан бастау алады [1].

Мақалада ұлттық мұраның негізгі бөлігі болып табылатын "Қазақстанның киелі географиясын" зерделеу кезінде оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады, сондай-ақ киелі жерлер туралы білімдерін кейінгі ұрпаққа тарату үшін кеңінен жария етілуі талданады. Қазіргі таңда республика бойынша киелі орындардың тізімі жасалынып, зерттеу жұмыстары жүргізіліп жатқандығы белгілі. Мұндағы мақсат – еліміздегі ұлттық бірегейлік пен құндылықтарды қалқан ретінде пайдаланып, жат идеологияға төтеп беру. Қасиетті орындар – бұл біздің ұрпақтарымызға беруіміз керек мәдени жадымызды сақтайтын орындар. Өзіміз қасиетті санаған орындар өскен ортаның асыл мекені, халық санасындағы биік тұғырлы нысандар саналады [2].

«Сакральды география», «Қасиетті география» терминдерінің екеуі де діни және рухани дәстүрден туындайтын ұғымдар болғандықтан, оның үстіне екеуі де географиямен ландшафтпен тығыз байланысты болғандықтан олар бір-бірімен тығыз байланысты болып келеді [3]. Оқушылардың бұл жерлерді сақтауға және зерттеуге қызығушылықтарын оятып, "Қазақстанның киелі географиясын" зерделеу кезінде зерттеу дағдыларын дамыту маңызды рөл атқарады.

Зерттеу қызметін жүзеге асырудың екі жолы бар. Бірінші жолы – мазмұны оқушыларға зерттеу әдістерін үйрету болып табылатын тұтас сабақтарды бөліп көрсету. Өкінішке орай, бұл уақытты талап етеді. Екінші жолы – оқу барысынан туындайтын және оның құрамдас бөлігі болып табылатын, мазмұн мен қызметтің қажетті бірлігін құрайтын зерттеу қызметінің осындай әдістерін оқу процесіне енгізу. Зерттеу кезеңдерінің құрылымы моделі үш компоненттен тұратын кешен болып табылады. Оларға:

- іздеу белсенділігі; зерттеу қабілеттерінің мотивациялық компонентін сипаттайды, оқушылардың іздеу белсенділігінің болуы іс-әрекеттің мотивтерімен және қызығушылықтың болуымен көрсетіледі;

- дивергентті ойлау деңгейі; дивергентті ойлаудың маңызды сипаттамалары - өнімділік, өзіндік ерекшелік, ойлаудың икемділігі, проблемаларды тұжырымдау, идеяларды қалыптастыру және т.б.;

- конвергентті ойлау деңгейі-логикалық әрекеттер, талдау және синтез негізінде мәселелерді шешу мүмкіндігі жатады.

Зерттеу дағдыларын қалыптастыру барысында жобалық оқыту технологиясының көмегімен оқушыларға арнайы оқу тапсырмалары ұсынылады. Айта кету керек, бұл жеке, бір реттік тапсырмалар ғана емес, оқушылардың зерттеу қабілеттерін дамытуға бағытталған жүйелі жұмысты талап етеді [4].

Зерттеу материалдары мен әдістері: Қазақстанның киелі жерлер географиясы элективті курсы оқу тәжірибесінен өткізу мақсатында Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Қарғалы №2 мамандандырылған лицейдің 10 сынып оқушыларынан сауалнама алынды.

Зерттеу мақсаты: Қазақстанның киелі жерлер географиясының элективті курсы құрастыру арқылы оқушылардың рухани дүниетанымын қалыптастыруды ғылыми әдістемелік негіздеу және ұсынылған әдістеменің тиімділігін дәлелдеу.

Бұл әдістеме арқылы Қазақстанның киелі жерлер географиясы таңдау курсы оқушылар өз жерінің киелі орындары, ескерткіштері жайлы білімдерін терең дамыту арқылы рухани дүниетанымын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Киелі жерлер жалпыға бірдей танылған екі санатқа бөлінеді. Олар:

- жалпыұлттық киелі орындар;

- аймақтық нысандар.

Киелі жерлерді ерекшеліктері бойынша бес блокқа жіктеуге болады:

- ерекше құрметке ие ескерткіштер табиғи мұра (мәдени ландшафт);

- археологиялық және архитектуралық ескерткіштер;

- ортағасырлық ірі қалалық орталықтар мен қазақ хандығының астаналары;

- діни және діни нысандар-ғибадат ету орындары;

- қасиетті орындар тарихи тұлғалармен байланысты киелі орындар;
- тарихи және саяси оқиғалардан тұрады [5, 10].

"Киелі ресурстарды туристік мақсаттарда пайдалану мүмкіндіктері" блогы бағалаудың келесі көрсеткіштерін қамтиды:

- мемориалдық маңыздылығы;
- бірегейлігі, құндылығы;
- тарихнамалық маңыздылығы;
- сақталуы, көрсетуге жарамдылығы;
- көліктік қолжетімділік;
- ақпараттық қамтамасыз ету және танылу;
- киелі маңызы бар туристік маршруттардың жеткілікті саны;
- қазіргі заманғы желіде экскурсиялық маршруттарды пайдалану;
- сабаққа қатысу тәжірибесімен байланыс;
- туристік жүктеме және аумақты игеру;
- сыйымдылығы, аттрактивтілігі;
- қауіпсіздігі (объектілердің жай-күйі);
- игерудің технологиялылығы; киелі объектілердің әсер ету радиусын жатқызуға болады.

[7-9]

Зерттеу нәтижесі және талқылау. 2021-2022 оқу жылына арналған Әдістемелік нұсқау хатта көрсетілгендей 10 сынып оқушыларына аптасына 1 сағаттық Қазақстанның киелі жерлер географиясы таңдау курсы өтілсін деп міндеттелінген. Бұл жобаны жүзеге асыруда дайын әдістемелік құралдар мен оқулықтардың болмауы пән мұғалімдеріне қиындық туғызды. Қажеттіліктің туындауына байланысты эксперимент үшін Қазақстанның киелі жерлер географиясы таңдау курсы сабағына Алматы облысының мысалында оқу әдістемесін құрастырдым. Бұл нұсқаны мен Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Қарғалы №2 мамандандырылған лицейдің 10 сынып оқушыларына 2 жылдан бері қолданып келемін. Бұл әдістеменің ерекшелігі – туған өлкесінің тарихын кеңінен білу үшін көзбен көріп, санаға сіңіру мақсатында сол өңірдегі киелі орындар, ескерткіштер, мәдениет ошақтары таңдап алынды. Сабақ барысында оқушылар өлкеміздегі киелі орындардың, ескерткіштердің салынуы және оның ғылыми тұрғыда зерттелуі туралы мәлімет ала алады. Бұл таңдау курсы оқушылардың Қазақстанның киелі жерлер туралы танымын кеңейтіп, патриоттық сезімінің ұлғайтып, туған өлкесі туралы түсініктерін нығайтуға көмектесері сөзсіз.

Мектеп курсы бойынша Қазақстанның киелі жерлер географиясының оқыту әдістемесінің мазмұны мына бөлімдерден тұрады.

Кіріспе.

1-бөлімде. Киелі жерлер географиясының зерттеу нысандары. Қасиетті география-негізгі ұғымдар. Қазақстанның киелі орындары.

2-ші бөлімде Ерекше табиғи ескерткіштер. Аумақтағы ерекше құрметті табиғи мұра ескерткіштері.

3-ші бөлімде. Археологиялық және архитектуралық ескерткіштер. Алматы облысы аумағындағы археологиялық ескерткіштер

4-ші бөлімде. Алматы облысының аумағында ғибадат ету орындары болып табылатын діни және ғибадат объектілері.

5-шы бөлімде. Тарихи тұлғалармен байланысты қасиетті орындар.

Әдістемені оқушыларға ұсынар алдын оқушылармен Қазақстанның қандай киелі жерлерін білесіндер деген тақырыпта әңгіме - сұхбат болды. Оқушылардың ойы бойынша киелі жерлер туризмге әкеледі екен. Егер туризмді жақсы дамытса, онда Қазақстанның экономикасы да жоғарлайды деген қорытындыға келді. Оқушылардан киелі жерлерді қаншалықты білетіндігін анықтау мақсатында сауалнама алынды.

Кесте 1 – Сауалнама «Киелі жерлерге саяхат»

	Киелі жерлер атауы	ия	бардым	жок	бармадым
1	«Жер кіндігі» (Үңгіртас) деген жерді білесін бе?	10%	-	90%	100%
2	Құртқа тәуіп кесенісін білесін бе?	5%	-	95%	100%
3	Таңбалы тас мемлекеттік қорығын білесін бе?	100%	95%	0%	5%
4	Суықтөбе тауын білесің бе?	95%	-	5%	100%
5	Қарасай батыр кесенесін білесің бе?	100%	20%	0%	80%
6	Шарын шатқалын білесін бе?	100%	55%	0%	45%
7	Сақ қорғанын қайда орналасатынын белесін бе?	80%	15%	20%	75%
8	Есік қорғанын туралы естігенің бар ма?	100%	5%	-	95%
9	Қара каньон дегенді білесін бе?	95%	45%	5%	55%
10	Көлсайға барып көрдің бе?	95%	45%	5%	55%

Сауалнама қорытындысы бойынша көп оқушылар Алматы облысында тұрсада сол төңіректе орналасқан киелі жерлерді білмейді, көбісі барып көрмегендігін көруге болады. Киелі, қасиетті жерді анықтаудың түпкілікті мәні – туған өлкеңді тану, түсіну, бағалау, оған деген махаббат пен сүйіспеншілікті тереңдету сынды патриоттық сезімдерін ояту.

Алматы облысы – еліміздің оңтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан әкімшілік-аумақтық аймақ. Жер аумағы 105,3 мың км². Облыс халқының саны 1 478 496 адам (2022 жылғы мәлімет бойынша). Облыс орталығы 2022 жылдан бастап Қонаев қаласы. Батысы Жамбыл облысымен, солтүстігі Балқаш көлі арқылы Қарағанды облысымен, солтүстік шығысы Жетісу облысымен, шығысы Қытаймен, оңтүстігі Қырғызстанмен шектеседі. Алматы облысының құрамына 9 әкімшілік – аумақтық бөлініс кіреді: Балқаш ауданы, Еңбекшіқазақ ауданы, Жамбыл ауданы, Кеген ауданы, Қарасай ауданы, Райымбек ауданы, Талғар ауданы, Ұйғыр ауданы мен Іле аудандары. Облыс аумағында 380 елді мекен орналасқан.

Алматы облысының аумағы ежелден адам баласын қызықтырып келеді. Ең ерте кезге жататын археологиялық ескерткіштер тас дәуіріне жатады. Облыс аумағынан бірнеше палеолиттік тұрақтар анықталған. Кейінгі палеолитпен мерзімделінетін олардың бірі – Қарғалы маңындағы Майбұлақ ескерткіші. Қазба барысында ежелгі адамдардың тас құралдары, ошақ орындары анықталған. Тас дәуірінің тұрақтарынан табылған материалдар байырғы адамдар үшін осы өңір қасиетті мекен болғандығын, бұл жерде олардың тіршілік етіп, өсіп-өнгендігін, жануарларға, рухтарға, түрлі табиғи күштерге табынғандығын дәлелдейді. Осы нысандарды оқушыларға таныстыру барысында әр ауданның киелі жерлері бейнеленген макеттер пайдаланылды. Макеттегі нысандарға QR код орналастырылған, сол арқылы оқушылар нысан туралы толық мәліметтер ала алады (сурет 1).

Оқушылар жобалық оқыту технологиясының көмегімен өздеріне бекітілген тақырыптар бойынша мәліметтер жинап, зерттеп, жоба жұмысын қорғайды. Ол арқылы оқушы ізденісінің соңғы нәтижесін көруге болады.

Сурет 1. Әр ауданның киелі жерлері бейнеленген макеттер

Алматы облысындағы орналасқан кейбір киелі орындар мен ескерткіштер тізбесі 1-кестеде берілді.

Кесте 2 – Алматы облысында орналасқан киелі жерлер тізімі

№	Киелі орындар мен ескерткіштер	Орналасқан жері
1	Танбалы (Тамғалы) археологиялық кешені	Жамбыл ауданы
2	Жер кіндігі	Жамбыл ауданы
3	Құртқа тәуіп кесенесі	Жамбыл ауданы, Қазыбекбек ауылы
4	Сарыбай Би	Жамбыл ауданы
5	Қайназар ата	Жамбыл ауданы
6	Сүйінбай Аронұлы.	Жамбыл ауданы
7	Ж.Жабаев кесенесі	Жамбыл ауданы
8	Түктібай ата кесенесі	Жамбыл ауданы
9	Наурызбай батыр кесенеесі	Жамбыл ауданы, Дегерес ауылы
10	Аңырақай шайқасына арналған ескерткіш	Қарасай ауданы, Шамалған ауылы
11	Есік сақ қорғаны	Еңбекшіқазақ ауданы
12	Шарын каньоны	Кеген ауданы
13	Қайыңды	Кеген ауданы
14	Әлмерек баба кесенесі	Талғар ауданы
15	Ереуіл төбе ескерткіші	Райымбек ауданы
16	"Хан-Тәңірі" шыңы	Райымбек ауданы

Алматы облысында киелі жерлер өте көп, сонын бірнешеуіне тоқталайық.

"Тамғалы" петроглифтері. Алматыдан солтүстік-батысқа қарай 170 шақырым жерде, Қарабастау ауылынан 5 шақырым жерде тарихи-мәдени мұра ескерткіштерінің аттас археологиялық кешен. Ол Тамғалы шатқалы орналасқан. Оған әртүрлі тарихи дәуірлерге жататын елді мекендер, қорымдар, құрбандық үстелдері, карьерлер кіреді. Бірақ оның басты тартымдылығы тас немесе металл мылтықтармен соғылған орта қола дәуіріндегі 5000-нан астам петроглифтер табылған. Олардың барлығы 48 тәуелсіз кешенге бөлінген.

Жартас өнерінің шынайы үлгісі – би билейтін және дұға ететін адамдардың кішкентай бейнелерінің үстіне соғылған "күнбағыс" құдайларының алты бейнесі бар үлкен жазықтық. Ерте

петроглифтердің үлкен мөлшері, олардың ерекше бейнелеу мазмұны мен иконографиясы оларды Орталық Азияның жартас өнерінің ең құнды бейнелерімен қатар орналастырады.

2004 жылы "Тамғалы археологиялық ландшафтының петроглифтері ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне енгізілді. Сондай-ақ, таңбалы бірегей археологиялық кешені ("Тамғалы") Алматы облысынан Қазақстанның 100 қасиетті нысандарының тізіміне енгізілген.

Боралдай қорғандары. Қазіргі Алматы мен Алматы облысының бүкіл аумағы ежелгі уақытта ұлы көшпелі өркениеттің, бүкіл Сақ әлемі үшін рухани және қасиетті орталық болған. Бұл жерлерде сақтар өздерінің басшылары мен атақты жауынгерлерін жерленген. Боралдай қорғандары осылай пайда болды. Бұл үдеріс мыңдаған жылдарға созылды, егер ең көне қорымдар б.з. д. VIII ғасырға жататын болса, онда кейінірек б.з.д. III ғасырға жатады. Алматы әлемдегі осындай үлкен көлемдегі ежелгі қорым сақталған жалғыз ірі аймаққа жатады.

Есік қорғаны. Есік қорғаны – Алматы қаласынан шығысқа қарай 50 шақырым жерде Есік тау өзенінің сол жағалауында орналасқан қорым кешенінің бөлігі. Қорым б.з. д. V-IV ғасырларға жатады және сақ мәдениетіне жатады.

Есік қорғаны қорымның диаметрі 60 метр, биіктігі 6 метрге жуық. Қорғанның ішінде екі жерлеу камерасы бар: орталық және бүйір. Орталық бірнеше рет тоналды. Бүйір қабірі бұзылмай қалды, жерлеу және жерлеу құралдары толығымен сақталды. Жерлеу камерасы өңделген шырша бөренелерінен тұрғызылды. Қорым диаметрі 30-дан 90-ға дейін және биіктігі 4-тен 15 метрге дейінгі 45 үлкен патша қорғандарынан тұрады. Қорымның жалпы ауданы - 3 шаршы шақырым. Боралдай қорғаны мен Есік қорған - қорымы Алматы қаласы мен Алматы облысынан Қазақстанның 100 киелі нысандарының тізіміне енді.

Сақ қорғаны. Сақ қорғаны бүкіл әлемге кеңінен танымал және 1969 жылы Алматы облысының Есік қаласының шетінде қазылған. Оның астында шырша бөренелерімен көмкерілген қабірде ағаш еденде алтын тақтайшалармен (Алтын жауынгер) жабылған киіммен сақ жауынгерінің қалдықтары жатты. Оның басына күн құдайын бейнелейтін қанатты жылқылардың суреттерімен безендірілген биік үшкір қалпақ киілді. Ұзын қылыш пен қысқа қанжар оның қару-жарағын құрады.

Бүкіл әлемге "Алтын адам" деген атпен белгілі қорғаннан табылған жауынгер егемен Қазақстанның өзіндік символына, қазіргі қазақтардың ата-бабалары болып саналатын сақтар, ғұндар, үйсіндер, қыпшақтар өмір сүрген заман байланысының және жер бірлігінің бейнесіне айналды. "Алтын жауынгердің" көшірмелері Қазақстанның түрлі қалаларының көптеген мұражайларында қойылған.

Шарын каньоны. Шарын каньонының геологиялық жасы шамамен 30 миллион жылдан асады. Шарын каньоны 200 шақырымға созылды, ал оның биіктігі 100 және 300 метрден асады. Сондай-ақ, онда көптеген үңгірлер, үлкен жарықтар бар. Каньонның фантастикасы әртүрлі түстер мен реңктердің таңқаларлық қосылыстарымен толықтырылған.

Сонымен киелі жерлерге табиғи ландшафт пен мәдени мұраның ерекше қасиетті ескерткіштері, сондай-ақ тарихи және саяси оқиғаларға байланысты орындар жатады [6].

Қорытынды. Қорытындылай келе, Қазақстанның киелі жерлері қаншама ғасырлар өтсе де, халқымызды рухани жұтаңдықтан сақтайтын символдық қалқан, әрі ұлттық мақтанышымыз деуге болады. Қазақ жері ертеден көшпелі шаруашылықтан бастап, қаншама тарихи оқиғаларды басынан өткізген жер. Осындай киелі жерлерге қатысты қаншама аңыз-әңгімелер бар. Осы киелі жерлерімізді жас ұрпаққа насихаттап, жеткізе білсек, еліміздің де танымалдығы арта берері анық. Қазақстанның киелі жерлер географиясын оқыту арқылы оқушылардың өзіндік дүниетанымын қалыптастыруға, өмірде дұрыс жолды таңдауына, рухани дамуына, өз Отанының патриоты болуға тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. *Болашаққа бағдар: қоғамдық сананы жаңғырту. /Егемен Қазақстан. 2017. – 12 сәуір.*

2. Жалпыұлттық маңызы бар Қазақстанның киелі объектілері. – Астана: Фолиант, 2017. – 496 б.
3. *Sacred Places*. Edited By David L. Carmichael, Jane Hubert, Brian Reeves, Audhild Schanche - London: Routledge, 1994. – 324 p.
4. *Spica Vol. IV No. 2 Autumn 2016 sacred geography*. Anthony Thorley and Bernadette Brady, *Sacred Geography: a conceptual work in progress Methodology in Sacred Geography*
5. Тарих. Еріген. Тағылым. URL: www.kozhalar.kz/20174088-v-kazahstane-sejchas-idet-bum-svyatyh-mest
6. Қасиетті Қазақстан. I том. – Алматы: «Арыс», 2017. – 480 бет.
7. Гудковских М. В. Туристік-рекреациялық кешенді бағалау әдістемесі. Географиялық Хабаршы. – 2017. – № 1 (40). – 102-116 ББ.
8. Кусков А.С. Туристік ресурстану. – М.: «Academy» баспа орталығы, 2008. – 208 б.
9. Веденин Ю.А. Аумақтық рекреациялық жүйелердің динамикасы. – М.: Ғылым, 1982. – 190.
10. Молдабекова Ж.Ж., Шашаева Г.К. Қазақ халқының рухани мұрасы қоғам мәдениетін жаңартудың біріктіруші идеясы және факторы ретінде. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. – Алматы, 2008.

References:

1. N. A. Nazarbayev *Orientation to the Future: Modernization of Public Consciousness*. Egemen Kazakhstan. - 2017. - April 12.
2. *Holy objects of Kazakhstan of national importance*. - Astana: Foliant, 2017. - 496 p.
3. *Sacred Places*. Edited By David L. Carmichael, Jane Hubert, Brian Reeves, Audhild Schanche - London: Routledge, 1994. - 324 p.
4. *Spica Vol. IV No. 2 Autumn 2016 sacred geography*. Anthony Thorley and Bernadette Brady, *Sacred Geography: a conceptual work in progress Methodology in Sacred Geography*
5. *History. Dissolved. Education*. – URL: www.kozhalar.kz/20174088-v-kazahstane-sejchas-idet-bum-svyatyh-mest
6. *Holy Kazakhstan. Volume I*. - Almaty: "Arys", 2017. - 480 pages.
7. Gudkovskih M. C. *Evaluation methodology of the tourist-recreational complex Potential*. *Geographical messenger*. — 2017. — No. 1 (40). — 102-116 BB.
8. Kuskov A. S. *Tourism resource study*. — М.: «Academy» publishing center, 2008. — 208 p.
9. Vedenin Yu. A. *Dynamics of territorial recreation systems*. — М.: Science, 1982. — 190.
10. Moldabekova Zh. Zh., Shashaeva G.K. *The spiritual heritage of the Kazakh people as a unifying idea and factor in the renewal of public culture*. Al-Farabi Kazakh National University. Almaty, 2008.